

SPIS TREŚCI

OD WYDAWCY / 11

PRZEDMOWA / 13

WSTĘP

Dwa kierunki: dedukcyjny i historyczny w nauce ekonomii politycznej. Względność zasad i teorii ekonomicznych ze stanowiska ewolucyjnego i współmierność myśli z postępem gospodarczym. Przykłady: teoria o odsetkach i jej rozwój w wiekach średnich i nowszych czasach. Metoda pracy – warunki życia gospodarczego wyjaśniają poglądy ekonomiczne, ich wpływ na politykę kraju. / 19

ROZDZIAŁ 1.

PRĄDY EKONOMICZNE W OKRESIE ODRODZENIA W POLSCE

Renesans rozbudza uspijoną umysłowość europejską. Jego wpływ na ekonomikę polityczną i gospodarstwo społeczne. Dwa prądy: kanonistyczny i merkantylistyczny w literaturze. Zagadnienia pierwszego: słuszną ceną, pieniądź jako znak wartości. Merkantylizm podnosi pieniądź do znaczenia bogactw. Literatura pieniądza i zarodki w niej nowych myśli ekonomicznych we Włoszech, Francji, Anglii, w Niemczech i w Polsce. Traktat Kopernika „O sposobie bicia pieniądza”. Warunki jego powstania. Teoretyczne zasady obiegu pieniądza. Przyczyny jego psucia się. Wpływ społeczny skażenia pieniądza. Frycz Modrzewski i jego traktat „O naprawie Rzeczypospolitej”. Poglądy jego na pieniądź i handel, tudzież na drożyznę. Pieniądź – nerw wojny. Andrzeja Ciesielskiego „Mowa do rycerstwa” o skażeniu pieniądza. Przyczyny jego psucia się. O podniesieniu handlu. Zakaz wyjazdu kupców za granicę. Sokołowskiego „Quaestor”. O zbytku i zmianie warunków życia ekonomicznego w Polsce. Śmiglecki i jego traktat „O lichwie”. Poglądy kanonistyczne autora. Niewspółmierność wniosków z zastosowaniem ich w praktyce. Zakończenie. / 23

ROZDZIAŁ 2.

SYSTEM MONETARNY W POLSCE W WIEKU XVI

Średniowieczny system bicia pieniądza. Mennica należy do regaliów. Rozdrobnienie tego przywileju. Jednostka monetarna - waga: funt i grzywna. Jednostki pieniądza: liczebna i obiegowa. System denarów i groszowy. Braki systemu monetarnego wieków średnich. Różnorodność monet. Fałszerstwo i dowóz obcego pieniądza. Środki zaradcze, przedsiębrane w Polsce. Statuty: wiślicki i Kazimierza Jagiellończyka. Stała deprecjacja pensa, liwra turońskiego, grosza polskiego. Przełom w wieku XVI. Unia i ujednostajnienie

monety pruskiej i litewskiej z koronną. Dukaty Zygmunta Starego. Grosze, kwartniki, denary. Złoty polski jednostką liczebną. Falszerstwo pieniądza i dowóz obcego. Zakaz wywozu z Polski na Śląsk i do Marchii. Charakter jego merkantylistyczny: nie ogranicza on handlu zewnętrznego, tylko przenosi targ i rynek pieniężny do Polski. Projekt reformy menniczej na sejmie z roku 1559. Ogólny stan mennictwa za Zygmunta Augusta. Pierwsze talary w Polsce od r. 1567. Zakończenie. Ocena reform monetarnych Zygmunta Starego, tudzież ścisły związek ich z rozwojem ekonomicznym kraju. / 45

ROZDZIAŁ 3.

UDZIAŁ POLSKI W HANDLU WSZECHŚWIATOWYM

Drogi i kierunki handlu w wiekach średnich. Handel lądowy środkowoeuropejski. Styczność z nim Polski. Handel śródziemnomorski. Faktorie Genuńczyków nad Morzem Czarnym. Handel tranzytowy (przewozowy) przez Polskę w wieku XIV i XV. Ślady wywozu zboża z Polski przez Morze Czarne. Handel lewantyński. Znaczenie handlowe Morza Bałtyckiego w wiekach średnich. Hanza i panowanie jej na Bałtyku w wieku XIV i XV. Polska odcięta od morza. Toruń „królową Wisły”. Początki Gdańska. Gospodarka i handel Zakonu niemieckiego. Eksploatacja Polski przez Zakon pod względem ekonomicznym. Traktaty handlowe Polski z Zakonem w latach 1391 i 1424. Dążenie „do morza”. Gdańsk środowiskiem handlu zbożowego Polski pod koniec XIV wieku. Antagonizm miast pruskich i Zakonu niemieckiego. Ciężenie Prus do Polski. Wcielenie Prus w roku 1454. Przywilej inkorporacyjny Kazimierza Jagiellończyka. Przywilej dla Gdańska r. 1457. Pokój toruński (1466), otwarcie handlu bałtyckiego, zamknięcie dróg handlowych na południe do Morza Czarnego. Odkrycie Ameryki (1492) i wpływ jego na handel bałtycki, w szczególności polski. Bałtyk punktem ciężkości handlu wszechświatowego. Potęga handlowa Stanów holenderskich. Walka o otwarcie Sundu dla statków holenderskich. Upadek Hanzy i traktat w Spirze (1544). Antagonizm Lubeki i Gdańska. Przewaga handlu tego ostatniego w drugiej połowie wieku XVI. Ruch statków, przywóz i wywóz z Gdańska od połowy XV w. Otwarcie nowych rynków zbytu dla zboża polskiego. Stosunki Gdańska z Portugalią, Hiszpanią i Włochami. Zakończenie. Związek rozwoju ekonomicznego Polski ze zmianą dróg i kierunków handlu wszechświatowego. / 63

ROZDZIAŁ 4.

POLITYKA EKONOMICZNA POLSKI W XVI I XVII WIEKU

Charakter handlu średniowiecznego. Organizacje kupieckie, drogi, składy i jarmarki. Przełom w zaraniu wieków nowożytnych. Oddziaływanie jego na Polskę. Wolność żeglugi i spławu rzecznoego (1447). Ograniczenie cel prywatnych: drogowych i mostowych. Konstytucja piotrkowska, znosząca cło od producentów (1496). Znaczenie tych uchwał: uwalniają handel od pęt, krępujących go na wewnątrz. Ochrona produkcji i popieranie wywozu. Stosunek szlachty do miast. Zapotrzebowanie kredytu dla celów państwowych. Sprawa udziału miast w sejmach. Prawodawstwo handlowe r. 1565. Ogólny jego charakter: potwierdzenie przywilejów miast i podniesienie handlu. Jest ono oznaką chylecia się ku upadkowi miast skutkiem zmiany dróg handlowych. Konstytucja, zakazująca kupcom z Korony jeżdżenia za granicę. Merkantylistyczny charakter tego zarządzania. Gdańsk jako główny punkt spławu towarów polskich za granicę. Środki prohibicyjne przeciwko podnoszeniu się cen towarów zagranicznych. Błędny punkt wyjścia tego prawodawstwa leży w pojęciu ceny. Cena w pojęciu

dzisiejszym a średniowiecznym. Taksy jako środek prawodawczy, normujący ceny towarów. Polityka taryfowa w Polsce. Stosowanie jej w praktyce i upadek w r. 1643. Konstytucje przeciw zbytkowi. Zakończenie: Ocena prawodawstwa ekonomicznego w Polsce w XVI i XVII w. / 87

ROZDZIAŁ 5.

HANDEL GDAŃSKA I POLITYKA RZECZYPOSPOLITEJ WZGLĘDEM TEGO MIASTA

Stanowisko Gdańska w handlu polskim. Gdańsk a inne porty Rzeczypospolitej. Wywóz z Gdańska. Handel Gdańska na Bałtyku. Cło sundzkie. Pośrednictwo Holendrów w handlu. Rynek zbożowy w Amsterdamie. Udział polski w zyskach handlowych Gdańska (palowe, mylnie zwane funtcolem). Merkantylny charakter polityki gdańskiej. Sprzeczność jej z interesami państwa. Walka o Morze Bałtyckie. Pierwsza wojna północna (1562-1570). Neutralność Gdańska. Represalia Zygmunta Augusta i Fryderyka II względem handlu gdańskiego. System kaperski i zamysły morskie, Zygmunta Augusta. Statuty Karnkowskiego (1570). Wojna Stefana Batorego z Gdańskiem. Układ o dochód z palowego (funtcolu) w r. 1585. Początki kompanii handlowej angielskiej w Elblągu. Rozwój handlowy Gdańska. Wpływ walki o Niderlandy na handel jego. Konflikt powszechno-dziejowy na Bałtyku za panowania Wazów. Sprawa budowy floty. Zatargi Gdańska z królem z powodu handlu ze Szwecją, tudzież konkurencja z kampanią angielską. Handel gdański w drugim i trzecim dziesiątku wieku XVII. Wysokość przywozu i wywozu. Ilość okrętów. Wojna szwedzko-polska. Neutralność Gdańska. Cła Gustawa Adolfa na Morzu Bałtyckim. Spiring. Zarządzenia handlowe Polski. Zawarcie portów. Zniesienie kompanii angielskiej. Traktat celny Gdańska z Gustawem Adolfem (1630). Zakaz wywozu zboża z Polski (1631). Zatarg o cło z Władysławem IV. Plany jego bałtyckie. Skutki wojen szwedzko-polskich pod względem handlowym. Zakończenie. / 111

ROZDZIAŁ 6.

RYNEK HANDLOWY I PIENIĘŻNY POLSKI

Związek rynku pieniężnego Polski z Zachodem. Cena kruszców szlachetnych w pojęciu dzisiejszym i ówczesnym. Napływ kruszców z Ameryki i oddziaływanie jego na ceny. Wzrost cen w Anglii i we Francji. Wpływ innych czynników na wzrost cen. Oddziaływanie rynków pieniężnych Zachodu na Polskę. Wywóz z Polski morzem i lądem. Rozszerzanie się sfery handlu wywozowego w Polsce. Przywóz, charakter jego, kwestia bilansu handlowego. Jarmarki – rozsądnikami nowych potrzeb. Wzrost cen zboża. Rynek wewnętrzny Małopolski. Rynek gdański. Porównawcze zestawienia cen zboża w różnych województwach. Zakończenie. Udział Polski w rewolucji cen na Zachodzie. / 143

ROZDZIAŁ 7.

PRZESILENIE PIENIĘŻNE W POLSCE ZA ZYGMUNTA III

Istota przesileni pieniężnych skutkiem upadku waluty. Przyczyny polityczne psucia się waluty na Zachodzie: w Anglii, Francji, Hiszpanii, Niemczech. Okres „obrzynania i przetapiania” pieniądza w czasach wojny 30-letniej. Początki przesilenia pieniężnego w Polsce. Reformy monetarne za Stefana Batorego: nowa ordynacja mennicza z r. 1578. Stan sprawy monetarnej w Polsce za Zygmunta III. Walka z napływem obcego pieniądza i wywozem grubego. Wzrost liczby mennic w Polsce i psucie się stopy. Zmniejszenie

liczby mennic w drodze ustawodawczej na sejmie r. 1601. Kary za fałszerstwo pieniądza. Wpływ psucia się pieniądza w Niemczech na Polskę. Dowóz fałszywych półtoraków i szrekensberskich groszy, a wywóz talarów. Wywóz drobnej monety z Polski za podniesieniem się ceny talara. Komisja warszawska z r. 1616. Sprawa monetarna na sejmie 1623 r. i nowa ordynacja mennicza z tegoż roku. Sprawdzanie stopy pieniężnej w r. 1626. Zakaz bicia drobnej monety w r. 1627. Rola Zygmunta III w sprawie przesilenia pieniężnego w Polsce. Próby reform za Władysława IV. Komisja mennicza z r. 1633. Powstrzymanie bicia pieniądza. Zakończenie: związek przesilenia pieniężnego w Polsce ze stanem finansowym państwa. / 165

ROZDZIAŁ 8.

LITERATURA EKONOMICZNA OKRESU PRZESILENIA

Ogólny charakter literatury ekonomicznej okresu przesilenia, jej ulotność i bezimienność, zagadnienia praktyczne i teoretyczne. Dwa kierunki tej literatury: literatura o redukcji pieniądza i o unormowaniu cen złota do cen srebra. „Dyskurs o poprawie monety” (1620). Merkantylizm i stanowisko ziemiańskie autora. Pogląd jego na handel: wyzysk Polski przez kupców cudzoziemskich i przez Gdańszczan. Sprawa redukcji czyli umiarkowania ceny pieniądza. Zarzuty przeciw projektowanej reformie. „Pokazanie szkód Rzeczypospolitej dla podniesienia pieniądza” (1623). Sprawa wywozu i przywozu do Polski. Wzrost cen i środki zaradcze – „De reductione monetali quaestio” (Zagadnienie o redukcji pieniądza 1625). Pogląd na państwo jako na organizm. Określenie pojęcia pieniądza i wartości. Wpływ Bodina. Obrona interesów kupiectwa. Krytyka projektu redukcji. „Unvorgreifliches Bedenken eines Münzerfahrenen” (Nieuprzedzona wątpliwość doświadczonego w sprawach menniczych). Obrona mennic koronnych. Wyświetlenie genezy przesilenia. Odrzucenie redukcji. Uregulowanie dawnych umów w nowych pieniądzach. Porównawcze zestawienie cen srebra i złota w Niemczech, Francji, Anglii i w Polsce. Dwa traktaty Grodwagnera: „Cena pieniądza” i „Dyskurs o cenie pieniądza” (1631). Odpyływ srebra za granicę. Żądanie podniesienia cen srebra u nas. Rola kupców w przesileniu pieniężnym i ocena ogólna tego stanu w Polsce. „Discursus contemporeaneus” (Dyskurs współczesny 1636). Obrona interesów skarbu. Szymona Starowolskiego „Dyskurs o monecie”. Pieniądz sprężyną wszystkich funkcji społecznych. Wzrost cen pieniądza w Polsce, projekt nowego pieniądza. Sposób przeprowadzenia reformy. Sprawa zawarcia granicy. Stanowisko wobec handlu gdańskiego. – „Summaryusz umiarkowania monety” (1641). Definicja i geneza pieniądza, pojęcie wartości. Rola społeczna pieniądza. Stosunek cen złota do cen srebra. Wzrost cen w Polsce. Zakończenie: Ogólny rozwój pojęć ekonomicznych na tle literatury pieniądza. / 193

ROZDZIAŁ 9.

UPADEK WALUTY W POLSCE ZA JANA KAZIMIERZA

Brak własnej monety w kraju. Grube pieniądze holenderskie; talary lewkowe i złotowe; drobne pieniądze: szelągi ryskie, wołoskie, śląskie. Głosy przestrogi i zobojętnienie opinii na kwestie monetarne. Obniżenie się pojęć ogólnych o pieniądzu w literaturze. Komisja mennicza warszawska z r. 1650. Przywrócenie stopy talarowej. Otaksowanie obcej monety. Chybiony jej skutek: opozycja sfer ziemiańskich, zwłaszcza Wielkiego Księcia Litewskiego. Uchwała sejmowa z r. 1652 w celach uzyskania dochodu z mennicy i puszczenia jej w dzierżawę. Wpływ zawikłań politycznych na system menniczy. Długi

Rzeczypospolitej i brak pokrycia dla nich w podatkach. Uchwały sejmów z r. 1658 i 1659: uzyskanie 150 tys. złp. dochodu z mennicy oraz bicie szelągów. Tytus Liwiusz Boratini, twórca tego projektu. Opozycja stanów pruskich, zwłaszcza Gdańszczan. Broszury: „Considerationes monetales” z r. 1659 (Rozmyślenia mennicze) i „Brevis et exacta deductio domnorum” (Krótki i ścisły wywód szkód z r. 1661). Sprawa Boratiniego. Komisja lwowska dla zapłaty zaległego żołdu wojska z r. 1662/3. Uchwały jej co do otwarcia mennicy szelągowej i tymfowej. Udział w tym króla Jana Kazimierza i Boratiniego. Andrzej Tymf. Motywy komisji. Ilość fałszywego pieniądza, puszczonego w obieg. Następstwo tego faktu - bankructwo finansowe. Koniec Tymfa i Boratiniego. Literatura tego okresu czasu „Discursos de re monetaria” (Dyskurs o sprawie monetarnej) i „Deductio rei monetalis” (Wywód sprawy monetarnej z r. 1669). „List pewnego kupca do szlachcica polskiego”. Projekty dewaluacji pieniądza. Interesy społeczne różnych warstw. Upadek reform zamierzonych. Zakończenie. Porównanie przesileni pieniężnych za Zygmunta III i za Jana Kazimierza. | 235

ZAKOŃCZENIE

Związek spraw monetarnych z całym rozwojem gospodarczym Polski. Ocena przesileni pieniężnych skutkiem upadku waluty przez d'Avénela. Rola tych przesileni w Polsce. Sprawa pieniądza jako oś polityki ekonomicznej w Polsce. Wspólność dążeń i kierunków tej polityki z polityką ekonomiczną państw zachodnio-europejskich. Przecenianie znaczenia ustawodawstwa szlacheckiego w dziejach handlu, tudzież miast w Polsce. | 263

INDEKS NAZWISK | 273